

Izdanja
Centra za kulturnu djelatnost
Saveza socijalističke omladine
Zagreb

C

Uređuje
Slobodan Šnajder
Zagreb 1919.

Inv.br, >

Ratne uspomene

Četrdesetdruga

Košta Nad

*Sećanja zapisao i za štampu priredio
Ivo Popović
(Copyright)*

%

i

Kazalo

Uvod'

*Prekomanda*¹⁷

*Krajina*³⁷

*Kriza*¹⁰⁷

*Prijedor*¹⁵⁸

*Avijacija*²²¹

*Kozara*²⁶³

*Raport*³²⁵

*Jajce*³⁶⁷

Međuigra^{*05}

*Bihać*⁴²⁹

*Smotra*⁵²⁵

Registar imena^{SSJ}

UVOD

Od pobjede nad fašističkim snagama prošlo je gotovo 35 godina – skoro četiri decenije od početka ustanka naših naroda i narodnosti. Rat, kojeg smo vodili od 1941. do 1945. godine izmenio je sudbinu naših naroda, obezbedio im slobodu i stvaralački razvoj u zajednici zbratimljenih i ravnopravnih naroda i narodnosti. Naš oslobodilački rat, izvođen i kao autentična revolucija, svakako je najslavnije razdoblje u istoriji jugoslovenskih naroda. O tom razdoblju dosta je pisano, ali nikad temu narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije nećemo potpuno iscrpsti.

Učesnici narodnooslobodilačkog rata su do sada objavili mnogo svojih sećanja o NOR-u. Izašlo je dosta izuzetno vrednih dela. Ja sam, osim odlomaka sećanja objavljenih u raznim zbornicima (članci i intervjui) do sada izdao dve knjige o ratnim susretima s drugom Titom i knjigu intervjua o završnim danima rata. Poslednjih godina mnogi drugovi su me nagovarali da napišem sećanja na čitavo ratno razdoblje, i – eto – sad sam pristupio tom zamašnom poslu.

Ratni memoari će biti objavljeni u pet knjiga. To je svedočenje o sopstvenom ratnom putu i drugovima s kojima sam delio sudbinu u narodnooslobodilačkoj borbi. Šest knjiga obuhvata period od 1936. do 1941. godine: internacionalne brigade u Španiji i logori u Francuskoj i Nemačkoj – do bega u zemlju, do ustanka naroda Jugoslavije. Knjige o našem narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji obuhvataju pet razdoblja:

od jula 1941. godine do februara 1942. godine; to je vreme kad bežimo iz logora u Nemačkoj (beg je organizovala KPJ preko zagrebačke partijske organizacije, uz izvanredno zalaganje Vlade Popovića i, posebno, Vjećeslava Floresa Cvetka, koji je obišao sve logore u Nemačkoj i preneo nam direktivu druga Tita i – prihvaćeni od komunista u Zagrebu – dobivamo »ratni raspored«, da bismo otišli na razna područja gde je

trebalo učestvovati u organizovanju ustanka; mene je dužnost odvela najpre u Karlovac i na Kordun, gde sam se prvi put susreo s partizanima, a zatim u Gorski Kotar, pa preko Like u Bosansku krajinu, gde sam oko dva meseca delovao kao instruktor Vrhovnog štaba; od novembra do početka februara bio sam na Romaniji u Glavnom štabu Bosne i Hercegovine, rukovodeći jedinicama na pravcu Pale – Sarajevo i oko Kalinovika;

od februara 1942. do januara 1943: razdoblje aktivnosti u Bosanskoj krajini (knjiga koja je upravo dala čitaocu);

od januara do kraja avgusta 1943. godine: Krajina i srednja Bosna; razbijanje zimske okupatorsko-kvislinške ofanzive »Vajs« (po našem nazivu – četvrti ofanziva); ponovno oslobođenje Krajine i centralne Bosne do dolaska Vrhovnog štaba (posle bitke na Sutješci) u Jajce;

od početka septembra 1943. do septembra 1944. godine, vreme provedeno u istočnoj Bosni s Trećim korpusom Narodnooslobodilačke vojske;

od septembra 1944, kad sam pozvan na Vis i upućen u Vojvodinu, u Glavni štab Vojvodine, do pobeđe nad snagama fašizma u maju 1945. godine, kad sam kao komandant Treće armije poslao iz Maribora poslednji ratni raport Vrhovnom komandantu.

Rad na memoarima, povremen do 1977. godine, sistematski se obavlja od januara 1977. Iz te građe već su objavljene dve knjige (Ratni susreti s drugom Titom i Raportu Vrhovnom komandantu). Knjige se neće objavljivati po redu zbivanja koje obrađujem. Pre svega, obradio sam hiljadudevetstočetredesetdruhu godinu, jer je to prelomna godina u našem ratu, ono razdoblje kad smo u stvaranju nove države, u izgradnji novih odnosa, u sintezi oslobodilačkog rata i socijalističke revolucije učinili već sve ono što je u osnovnim dimenzijama definitivno oblikovalo novu Jugoslaviju, kao republiku narodnooslobodilačkih odbora i socijalističku federaciju naših naroda i narodnosti. Osim toga, prethodno sam najviše građe sredio baš iz ovog razdoblja (dolazak u Krajinu, bitka za Jajce, bihaćka operacija, a posebno prodor grupe proleterskih brigada s drugom Titom u zapadnu Bosnu i Hrvatsku. Žurba da se ova knjiga što pre pojavi pred čitaocem izraz je i mog raspoloženja,

ali – još više – i mojih drugova Krajišnika, koji me već godinama podstiču da opišem svoje viđenje borbene Krajine. Sve što sam činio radeći na ovoj knjizi, činio sam iz želje da sačuvanu (ali i iz dokumenata sagledanu) sliku Krajine dam što vernije. Važno je pri tome istaći da ništa nisam ulepšavao ni uvećavao: Krajina je bila toliko borbeno veličanstvena da joj se, u pisanju ratnih sećanja, veličina može samo umanjiti.

Dajući ovu knjigu na uvid čitaocu, i onom koji po svom doživljaju može suditi o mom svedočenju, i onom koji istražuje ovo razdoblje u Bosanskoj krajini, očekujem drugarski savet i kritičku reč, jer više ljudi više zna i šire vide. Bude li takvih saveta predočenih u činjenicama koje sam prevideo, rado ću ih uneti u ponovljeno, prošireno ili izmenjeno izdanje, kad sa ostalim tomovima ratnih sećanja predam izdavaču i ovu knjigu,

U vreme mog ponovnog dolaska u Bosansku krajinu, to jest u centralnu Bosnu, u februaru 1942. godine, ustanak naroda Jugoslavije, shvaćen i ostvaren kao neprestani partizanski rat, trajao je već sedam meseci. Bili smo u ratu, zapravo, sve vreme od 6. aprila. Španski borci, koji su proa, i vrlo značajna, iskustva u ratu protiv fašizma sticali na dalekim bojištima u odbrani republikanske, narodnofrontovske Španije, čamili su u francusko-nemačkim, radnim ili koncentracionim logorima od marta 1939. godine. Komunistička partija Jugoslavije, i posebno njen generalni sekretar Josip Broz Tito, sve preduzima, angažujući čitavu jugoslovensku patriotsku i demokratsku javnost, da vlada dozvoli Špancima povratak u zemlju. Međutim, da se do 1941. godine vrata – imali su sreću samo pojedinci. Niko, ili uglavnom niko se nije vraćao bez odobrenja naše čvrste, izvanredno vođene partijske organizacije – sve što smo činili, činili smo organizovano, po zadatku KP. Kad je Hitler napao i Jugoslaviju, imali smo samo jednu želju: što pre stići u domovinu, što pre se uključiti u organizovani otpor, što potpunije izvršiti dužnost komunističkog borca u funkciji svojih naroda. To isto je želelo i rukovodstvo KPJ. Tito o nužnosti brzog organizovanja našeg bega iz logora govori na aprilskim sednicama CK KPJ u Zagrebu, a i lično se angažovao oko organizovanja našeg vraćanja. Moja grupa je u Zagreb stigla 14. jula 1941. godine, deset dana posle istorijske sednice Politbiroa CK KPJ u Beogradu, kad

je doneta odluka o ustanku u svim zemljama Jugoslavije.

Uzimajući u obzir specifičnost jugoslovenskih prilika, sa iskustvom svih prethodnih ustanaka i revolucija, s marksističkim pogledom u budućnost, Josip Broz je znao da se ustanak ne može dići u velikim centrima, a nije bio ni za malu gerilu ili »podzemni« pokret otpora. On je 4. jula jasno kazao svojim najbližim saradnicima da će naš ustanak biti partizanski rat. »Naš ustanak ne priprema se urotnički« – pisao je 1941. godine – »za određeni dan, nego je to dugotrajan proces«. Jer, savetuje niža rukovodstva, »mi ne možemo danas voditi narodni ustanak drukčije nego u formi partizanskog rata«, koji je »u našim prilikama samo forma narodnog ustanka«. Takođe je zahtevao od svih nas komunisti da ne smemo »ni za momenat zaboravljati da se borimo na čelu naroda protiv okupatora i da se nikom slučaju ne smijemo dati potisnuti sa tih nacionalno-oslobodilačkih pozicija, jer bi nas to izoliralo od masa«.

Prvi Titov tekst o ustanku čitao sam u Krajini početkom septembra 1941. godine: tada sam dobio prvi broj »Biltena« Glavnog štaba (štampan je 10. avgusta) u kojem je objavljen Titov direktivni članak »Zadatak narodnooslobodilačkih partizanskih odreda«. Jasno je naznačen cilj tih odreda »u svim oblastima Jugoslavije«: »Oslobođenje naroda Jugoslavije od okupatora i borba protiv domaćih okupatorskih agenata ... do potpunog uništenja te fašističke bande«. U organizovanju rata naoružanog naroda, odredi – pisao je Tito – »moraju neumorno razvijati otpor naroda, dižući narodne ustanke i stavljajući se na čelo tih ustanaka kao borbeno jezgro«.

KPJ je polazila od procene da se treba osloniti na sopstvene snage, a ne čekati darovanu slobodu. Tito u leto 1941. godine tumači to shvatanje: »Ko će nam donijeti slobodu ako se za nju mi sami nećemo boriti!«

U prvoj godini oslobodilačkog rata, kojeg smo vodili s uverenjem da će se »iz ovog krvavog imperijalističkog pokolja rađati novi svijet« i da će se »zbrisati zauvijek korijeni imperijalističkih ratova i nacionalnog porobljavanja«, odnosno da će se »stvoriti na istinskoj nezavisnosti svih naroda Jugoslavije slobodna, bratska zajednica« (proglas CK KPJ od 15. aprila 1941), imali smo u našim jedinicama oko osamdeset hiljada boraca –

snage suprotstavljene polumilionskoj vojsci neprijatelja. Stvorili smo mnoge slobodne teritorije. A u svim tim oazama slobode (to su bile u čitavoj Evropi teritorije bez fašističke vlasti) stvaran je novi poredak – vlast naroda.

O svemu tome opširno, svedočeci o ličnom iskustvu, govorim u prvoj knjizi memoara, a posebno o svim oblicima izdaje – i one koja je došla s fašističkim tenkovima, ili ih već organizovana dočekala, i one koja je u prvoj godini ustanka izrasla kao izraz buržoaskih hegemonističkih interesa zbog kojih su bili spremni prodati i slobodu i nezavisnost.

Revolucija je pobedila, zahvaljujući KPJ koja je podigla naše narode na ustanak i zrelosti tih naroda, koji su uspešno ostvarili revolucionarne ciljeve narodno-oslobodilačkog rata.

U ovoj knjizi, na osnovu ličnog iskustva govorim o tome kako je narod ulazio u revoluciju, kako je izbio zasluženo istorijsko mesto, kako se kalio i, oplemenjen veličinom sopstvenih ciljeva, ostvarujući svoj interes u ostvarivanju političke i vojne strategije Komunističke partije, uza sve dileme i povremene poraze, dozrevao za samosvojnost u slobodi.

Košta Nad

Beograd, 15. septembar 1979.